

<https://doi.org/10.18485/primling.2018.19.1>
811.163.41'35

Оригинални научни рад
Примљен: 09.07.2018.
Прихваћен: 28.11.2018.

Драгана Д. Вељковић Станковић¹

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Ивана Ђорђевић²

Висока школа струковних студија за васпитаче
„Михаило Палов”, Вршац

ПИСМЕНОСТ НОВОГ ДОБА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ БУДУЋИХ ВАСПИТАЧА И НАСТАВНИКА

Сажетак: Рад је посвећен испитивању концептосфере писменост, а утемељен на анкетном истраживању, спроведеном с пролећа 2018. године међу студентима Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов” у Вршцу и Филолошког факултета Универзитета у Београду (укупно 100 испитаника). Циљ рада је да се, на основу прикупљених, а потом и (аналитичком, когнитивном и дескриптивном методом) обрађених података, (а) издвоје доминантни концепти (не)писмености, (б) сагледају тенденције ширења и обликовања појма писменост, индуковане потребама савременог живота, а такође и да се – зарад унапређења језичке културе у свим доменима и на свим образовним нивоима – (в) укаже на могућности унапређивања наставе српског језика као матерњег.

Кључне речи: савремена писменост, правопис, настава српског језика, појмовна метафора

1. Увод

*Писменост ошвања још једне очи људима,
оне кроз које душа њега даље!*
Доситеј Обрадовић

Захваљујући развоју технологије, моћи медија и захтевима модерног друштва – који су утицали на промену видова комуникације и повећање брзине преноса информација – савремени концепт писмености постао је појмовно дифузан и у тој мери проширен разноврсним умећима, природно произишлим из социјалних, кул-

¹ draganavs@yahoo.com

² ivanacurcin@yahoo.com

турних и других потреба, да га је тешко омеђити јединственим термином којим се, по правилу, апострофира познавање и поштовање језичке норме (уп. традиционална, функционална, културна писменост и др.). У многим животним сферама специфична знања постала су безмало нужна, што је довело до издвајања нових компетенција које су стекле статус посебних писмености (медијска, дигитална, информатичка, визуелна, финансијска писменост и др.).

Динамика савременог живота и захтеви модерног друштва неминовно утичу на навике и потребе младих, па се ове околности рефлектују и на садржаје наставних програма, као и на пројектовање и обликовање курикулума на свим нивоима образовања. Зато се од високошколских установа, посебно од оних у којима се школују будући наставници и васпитачи, очекује пажљива и далековида предикција образовних циљева, јер се у њима за васпитнообразовну улогу спремају они који ће формирати систем вредности следећих генерација, чиме ће преузети одговоран посао моделовања културних образаца у нашем друштву.

Како је писменост један од кључних индикатора степена развијености културе, одуховљености и укупних потенцијала појединца и заједнице у целини, па стога и добар показатељ пожељних праваца развоја академског курикулума, рад смо усмерили на испитивање концептуализације и ширине обухвата појма писменост, и то у светлу позитивних вредности и способности, али и њиховог недостатка (уп. неписменост). Важно је било испитати како студенти посматрају и вреднују различите типове писмености и пожељне облике усавршавања тих знања и умења. Резултати истраживања (путем анкете) сагледани су и тумачени из методичког угла, и то не само ради презентације актуелног стања, већ пре свега са циљем развијања ефикаснијих, и са потребама модерног друштва боље усаглашених и методолошки ваљано заснованих приступа настави језичке културе у високошколској настави, јер њен квалитет увелико утиче на учинке школског система у целини.

2. Методолошки оквир истраживања

Полазећи од хипотезе да ће откривање и детаљније проучавање концептосфере будућих наставника и васпитача о комплексном појму *писмености* мапирати поља која треба унапредити у високошколској настави писмености, током маја и јуна 2018. године спровели смо испитивање међу студентима Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов” из Вршца (у даљем тексту: Висока струковна школа; ВШВ) и Филолошког факултета Универзитета у Београду (у даљем тексту: ФФ).

Укупно 100 испитаника попунило је анонимни анкетни упитник, сачињен од 10 питања мешовитог (отвореног и затвореног) типа, конципиран тако да открије: (а) изворне домene преко којих будући васпитачи и наставници српскога језика и књижевности разумевају писменост и њене различите форме, (б) супремацију одређених типова писмености, (в) процену властитог степена писмености, писмености других, као и компетенција које та знања и умења подразумевају, (г) став студената према познавању језичких правила и правописа матерњег језика (који ће нужно бити уграђен у њихово професионално делање).

Природа и сврха истраживања условиле су опредељење за намерни узорак. Прикупљени подаци, које презентујемо у главном делу рада, обрађени су

аналитичком, дескриптивном и когнитивном методом, а посматрани су компаративно (с обзиром на професионално усмерење студената) и сумарно, те пропраћени кратким дискусијама, с обзиром на проблематику покренуту одређеним питањима.³ Свако од 10 анкетних питања наведено је (у изворном облику) у заглављу посебних табела (исп. ниже табеле 1–10).

3. Резултати истраживања и дискусија

3.1. Прво питање анкете тематизовало је поимање писмености у 21. веку, а садржаји безмало половине одговора (47%) показали су да ова концептосфера по аутоматизму проблематизује *обухваћујућу писменост*, који, како резултати показују, приметно осцилира (в. Табела бр. 1). Различита су схватања не само минимума и оптимума описмењености, већ и пожељног квантума и операбилности знања. Испоставило се, наиме, да ови параметри варирају од елементарног познавања писма до одличног владања правописом и граматиком, и то уз поседовање других знања и вештина (уп. СПОСОБНОСТ ЧИТАЊА, ПИСАЊА И РАЧУНАЊА; ПОЗНАВАЊЕ НОРМЕ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА, ОПШТА ОБРАЗОВАНOST, ФУНКЦИОНАЛНА И ИНФОРМАТИЧКА ПИСМЕНОСТ И СЛ.). Запажамо да се заједнички именилац датих одговора добрим делом приближава описној дефиницији М. Шипке, који, као показатељ нивоа писмености, апострофира „степен усавршености властитог говора, тј. овладавање вештином правилног, течног и тачног исказивања властитих мисли и осећања и успешне комуникације с другим члановима говорне заједнице” (Шипка 2011: 93).

Дакле, већ почетни налази указују на чињеницу да на свим нивоима наставе – од основношколске до академске – ваља прецизније одредити не само уже циљеве наставе културе писменог и усменог изражавања, већ дати и детаљнија упутства како остваривати унутарпредметне корелативне везе зарад паралелног и успешног развијања укупности језичких компетенција. Управо овај сегмент наставниковог умећа је, чини се, најмање методолошки развијен, па се, с једне стране, од ученика очекује висока лингвистичка компетенција преточена у солидна умећа, док се с друге, наставницима не нуде пријемчива и у пракси применљива решења. То се, између осталог, може сматрати разлогом због кога – како обимна и детаљна савремена истраживања правописних знања показују – заступљеност и фреквентност правописних грешака у писменим задацима не опада у складу с напором уложеним у обраду, па ни са општим очекивањима (исп. Ђорђевић 2015; Ђорђевић 2016: 43–54).

Скоро петина од укупног броја одговора (19%) усмерена је на својеврсну *дијагноситичку сјейену писмености*, која се доживљава као апстрактна именица / РЕТКОСТ / ОСОБА НА УМОРУ (уп. ИГНОРИСАЊЕ / ЗАПОСТАВЉАЊЕ УБИЈА КУЛТУРУ ИЗРАЖАВАЊА), а овакви концепти поткрепљују тврдњу да очување и неговање језика зависи од ставова говорника изграђених у наставном процесу.

---

³ У складу са циљевима рада, коментаре збирних и појединачних одговора на анкетна питања прате запажања у вези са значајнијим методичким импликацијама на које садржај и квантум реакција испитаника указује; уједно, укупне резултате сагледавамо као податке који се ваљано могу искористити на добробит наставе и побољшања методичких приступа. Нумерација табела аналогна је следу питања у анкети, а с обзиром на то да је анкетирано укупно 100 испитаника, наведени број одговора подудара се с процентуалном заступљеношћу одабраних или (у форми исказа) датих одговора.

Како показује табела бр. 1, обухват појма *писмености* (уп. ФФ 28% : ВШВ 19%) и дијагностика степена писмености (ФФ 14% : ВШВ 5%) доминирају у одговорима студената Филолошког факултета, будућих наставника српског језика и књижевности, док одговори студената Високе струковне школе сведоче о разноликости разматраног концепта (ВШВ 31%). Уз то, трећина свих одговора (31%) открива да су ставови према писмености дихотомни: једни ово знање сагледавају као привилеговано, досежно само малобројнима (БЛАГО, ЗЛАТО, МУДРОСТ), наглашавајући притом напоран пут током усвајања (ВРХ ПЛАНИНЕ, ДУБОКО МОРЕ, МУКА), због чега се негативан став повезује с недаћама и непријатностима (ТЕЖИНА, НУЖНО ЗЛО, ПРАШУМА и сл.). Други пак истичу виталан значај писмености и приклањају се изразито афирмативним метафорама, премда њих, најалост, нема много (ПИСМЕНОСТ ЈЕ СУНЦЕ, ВАЗДУХ).

Све то указује на потребу за додатном, разложном и са свакодневном комуникативном праксом усаглашеном мотивацијом, која би требало да произилази из истинских и искуствено блиских предности познавања и поштовања језичке норме, чиме се утире пут бољој језичкој култури и богаћењу матерњег језика.

Табела бр. 1 *Концептуализација писмености*

1. Опишите како доживљавате / поимате писменост у 21. веку. Писменост је (допуните):	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)	Писменост је...
Обухват појма <i>писмености</i> осцилира	28	19	47	способност читања, писања и рачунања, ПОЗНАВАЊЕ НОРМЕ МАТЕРЊЕГ ЈЕЗИКА, образованост, функционална и информатичка писменост, СВЕ ФОРМЕ ПИСМЕНОСТИ НА ОСНОВНОМ НИВОУ, СПОСОБНОСТ ПРАВИЛНОГ ИЗРАЖАВАЊА УЗ ПОЗНАВАЊЕ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА, ПРИМЕНА ПРАВОПИСНИХ ПРАВИЛА, лепа реч
Дијагностика (степен развијености <i>писмености</i>)	14	5	19	АПСТРАКТНА ИМЕНИЦА, ЗАНЕМАРЕНА, РЕТКОСТ, НА УМОРУ
Разноликост концепта <i>писмености</i>	0	31	31	<i>Позитивни</i> : БЛАГО, ЗЛАТО, МУДРОСТ ВРХ ПЛАНИНЕ, СУНЦЕ, ВАЗДУХ, УМЕТНОСТ; <i>Негативни</i> : ЛУКСУЗ, НУЖНО ЗЛО, МУКА, ДУБОКО МОРЕ, ТЕЖИНА, ПРАШУМА.
БО (без одговора)	2	1	3	–
Укупно	44	56	100	–

3.2. Питањем бр. 2 у анкетном упитнику желело се утврдити шта, према мишљењу студената, треба да (а) *зна / њознаје* и (б) *уме* писмен човек (в. Табела бр. 2). Више од половине свих испитаника (55%) сматра да *писмен* човек треба да (а) *зна / њознаје*: правопис и граматику, а став трећине (28%) је да треба да зна слова, бројеве, да уме да чита, пише и рачуна. Остали одговори тичу се познавања различитих форми писмености, већег знања из области (опште) културе и књижевности. Компаративни поглед открива разлике између двеју група испитаника, које су – с обзиром на садржаје академских курикулума и природу позива за које се припремају – очекиване: студенти Филолошког факултета акцентују познавање правописа и граматике (ФФ 29% : ВШВ 26%), као и различитих форми писмености (ФФ 7% : ВШВ 1%), док студенти Високе струковне школе примат дају елементарној писмености (ВШВ 24% : ФФ 4%).

Из визуре будућих васпитача и наставника, писмен човек (б) *уме* да: чита, пише, рачуна, броји (елементарна писменост) (40%), да примени знања из правописа и језичке културе (22%), као и да другима пренесе своје ставове и знања, тј. уме успешно да комуницира и активно слуша (5%). Како показује табела бр. 2, студенти Филолошког факултета истичу значај функционалне писмености (ФФ 16% : ВШВ 6%), док будући васпитачи апострофирају елементарну писменост – читање, писање, рачунање и бројање (ВШВ 33% : ФФ 7%). Укупно узевши, испитаници приоритет дају језичким знањима и умећима која се испољавају и у усменој и у писменој комуникацији, док у се категорији *Остало* најчешће указује на значај коришћења рачунара и савремене технологије.

Табела бр. 2 Профилисање компетенција писменог човека

2. Која знања и умења треба да има писмен човек?	Фреквенција појмова у одговорима на питање отвореног типа		
	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
<i>а) Писмен човек треба да зна / њознаје:</i>			
правопис и граматику	29	26	55
елементарну писменост (слова, бројеве, чита, пише, рачуна)	4	24	28
различите форме писмености	7	1	8
(општу) културу	1	2	3
књижевност	2	1	3
БО	1	2	3
Укупно	44	56	100
<i>б) Писмен човек уме да:</i>			
чита, пише, рачуна, броји (елементарна писменост)	7	33	40
примени језичка знања (функционална писменост)	16	6	22
успешно комуницира (комуникативна улога писмености)	3	2	5
Остало	16	13	29
БО	2	2	4
Укупно	44	56	100

3.3. Следеће питање аналогно је претходном, те у табели бр. 3 доносимо типологију одговора студената на питање којим се желело открити шта *нейисмен* човек (а) не зна, (б) не уме, као и (в) у којим ситуацијама се не сналази. Анализа одговора показује да обе групе испитаника као основни маркер неписмености издвајају непознавање ортографије (ук. 31%: ФФ 16%, ВШВ 15%), док се у одређивању другог параметра разилазе: будућим филолозима највише смета незнање везано за граматику (11%), док васпитачи као друго важно обележје неписмености виде елементарно непознавање писма, читања и рачунања (18%).

Према мишљењу трећине свих испитаника (36%), неписмена особа (б) не уме да језик прилагоди ситуацији и да се правилно изражава (култура говора), а безмало исти број сматра да не уме да чита, пише и рачуна (35%), као ни да примени знања из правописа и језичке културе (напише писмо, молбу, захтев, попуни документ; уп. функционална писменост) (12%). Сходно томе, као највећи практични проблем препознато је несналажење у комуникативним ситуацијама (Σ 68%: ФФ 27%, ВШВ 41%; исп. Табела бр. 3, в).

Табела бр. 3 Профилисање *нейисмености* као *недостатака* *комуникације*

3. Када за некога кажете да је неписмен, то значи да та особа: а) не зна _____; б) не уме да _____; в) не сналази се добро у _____.	Фреквенција појмова у одговорима на питање отвореног типа		
	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
<i>а) не зна:</i>			
правопис	16	15	31
да чита, пише, рачуна	7	18	25
граматику	11	8	19
основна језичка правила	6	3	9
да примењује језичка знања (функционална писменост	4	3	7
води разговор (комуникативна функција)	0	3	3
Остало	0	4	4
БО	0	2	2
Укупно	44	56	100
<i>б) не уме да:</i>			
језик прилагоди ситуацији и да се правилно изражава	21	15	36
чита, пише, рачуна, броји	11	24	35
примени знања из правописа и језичке културе	11	1	12
успешно комуницира	1	4	5
Остало	0	7	7
БО	0	5	5
Укупно	44	56	100
<i>в) не сналази се добро у:</i>			
вербалним комуникативним ситуацијама (формалне ситуације, јавни наступ, администрација)	27	41	68
невербалним ситуацијама (музика, игра, саобраћај)	2	3	5
Остало	15	4	19
БО	0	8	8
Укупно	44	56	100

Занимљиво је приметити да реакције испитаника на ова два компатибилна (отворена) питања – за која се на први поглед чини да доносе релативно уједначене резултате, уз доследно залагање испитаника за елементарну писменост (ВШВ) или вишу лингвистичку компетенцију (ФФ) – показују да се од онога ко је *писмен* очекује пре свега *знање* (правописа и граматике), а да се *неписмености* препознаје најпре у *комуникативним ситуацијама* (68%), тј. као одсуство способности примене знања из области језика (уп. Табела 2, а, б; Табела 3, а, в). Такав исход је из методичког угла очекиван, јер се истинским знањима сматрају тек она која су досегла високу применљивост у пракси, дакле – у свакодневном и сваковрсном језичком испољавању. Знања се тада природно уливају у умећа, те ове налазе треба сматрати комплементарнима, јер здружени још убедљивије саопштавају да је најбољи пут према остварењу циљева свеукупне наставе српског језика заснован на методолошкој подлози која обезбеђује што интензивнији, а једновремен раст лингвистичке и комуникативне компетенције. Тиме се одређују ширина и дубина пожељног захвата наставних програма, наглашава значај развијања функционалне писмености и њена комуникативна димензија.

3.4. Питање усмерено на самоевалуацију открило је да будући наставници и васпитачи високо вреднују сопствену писменост (в. Табела бр. 4). Скоро половина свих испитаника (46%) оцењује своје знање као врло добро (ФФ 22%; ВШВ 24%), нешто ређе као одлично (ФФ 16%; ВШВ 19%), а тек понеко га сматра одличним – изузетним (ФФ 1%; ВШВ 4%). Недовољне оцене су изостале код свих испитаника, но, остаје питање колико су добијени резултати у складу с реалним стањем⁴, особито када се у виду имају резултати обимног истраживања правописног знања студената В. Брборића (2004), који говоре у прилог томе да би се ова умећа пре могла проценити као задовољавајућа (Брборић 2004: 225), те да би требало уложити додатан напор како би се знатније унапредила. Пошто нам овом приликом циљ није био провера знања, остаје да констатујемо присуство свести о његовом недостатку код 12 испитаника (б1+в11), као и чињеницу да побољшање наставе мора подразумевати континуиран рад на усавршавању властитих знања и умећа, која су основ за градњу методичких приступа у наставној пракси (уп. принцип научности). Исто важи и за васпитаче, који, једнако као и наставници, својим усменим и писменим изразом треба да буду пример и узор млађима.

Табела бр. 4 *Како будући васпитачи и наставници оцењују сопствену писменост*

4. Оцените сопствену писменост:	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
а) недовољан (5)	0	0	0
б) довољан (6)	0	1	1
в) добар (7)	5	6	11
г) врло добар (8)	22	24	46
д) одличан (9)	16	19	35
ђ) одличан – изузетан (10)	1	4	5
БО	0	2	2
Укупно	44	56	100

⁴ Једно од објашњења високе средње оцене могло бити то да су студенти претпоставили који се ниво компетентности од њих, као од будућих васпитача и наставника, очекује, те су тако и одговорали.

3.5. Када је реч о начинима унапређивања правописних знања и умења, укупни резултати показују благу предност употребе (в. Табела бр. 5), тј. консултовања приручника (63%) у односу на тражење помоћи на страницама интернета (59%).⁵ Компаративни поглед на добијене резултате открива да се језичким приручницима више но интернет изворима користе студенти Филолошког факултета (ФФ 36% : ВШВ 27%). Није занемарљива „помоћ пријатеља” (35%), с тим што се на писмене познанике више ослањају студенти Високе струковне школе (ВШВ 22% : ФФ 13%). Самообразовање и лични напор (б, ђ) су на зачељу, без обзира на то коју високошколску установу испитаници похађају. Ипак, само 7% студената Високе струковне школе сматра да им је знање стечено током школовања сасвим довољно, те не осећају потребу за даљим усавршавањем у области правописа.

Студенти Филолошког факултета мапирани су, одговарајући на постављено питање (е), активности које виде као сврсисходне за унапређење писмености и познавања правописа (праћење језичких сајтова, читање књижевних дела, научних радова и сл.), а међу њима се издваја лектура текстова (*Лектиоришем, ња на њај начин сѝичем знање кроз ѝраксу. / Радећи лектиуру ѝексѝова, чесѝо имам недоумице, шѝо ме наводи да ѝронађем одѝовор.*). Подаци које нуди већина одговора потврђују, дакле, да се од језичких проблема не бежи, напротив – иде им се у сусрет, и то уз континуиран рад и усавршавање. Такође је значајно што међу испитаницима обеју група има оних који раст знања о језику и унапређење изражајних способности непосредно повезују са читањем, јер управо такав став треба истрајно преносити и на млађе генерације.

Табела бр. 5 Унапређивање писмености из визуре будућих наставника и васпитача

5. На који начин унапређујете своје познавање правописа:	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
а) Не унапређујем је; довољно ми је знање које сам стекао / стекла током школовања.	0	7	7
б) Похађам специјализоване курсеве за унапређивање различитих форми писмености.	2	1	3
в) Кад имам неку недоумицу, потражим решење на интернету.	25	34	59
г) Питам пријатеља или познаника у чију писменост и знање не сумњам.	13	22	35
д) Користим разне приручнике.	36	27	63
ђ) Углавном сам самоук(а), понешто научим успут, и то кад ми захтеба.	3	8	11
е) На неки други начин. Наведите како.	6	4	10

Напомена: Студенти су имали могућност вишеструког одговора, тј. могли су да заокруже један али и више понуђених одговора.

⁵ У случају када се интернетски извори користе зарад отклањања правописних недоумица, правописне грешке доживљавају се као (психички) бол (уп. грешке су болест), док се друштвени форум / интернет поима као лекар (уп. учење матерњег језика / правописа / је оздрављење). То показује склоност младих да – у недостатку уџбеника, релевантних приручника и/или могућности комуникације с наставником – консултују интернет изворе, друштвене мреже и сл., па тако и да на њих преносе и пројектују компетенције које такви извори заправо немају. Наставници ову чињеницу треба да имају на уму, па је стога ученике и студенте корисно упућивати на доступне а научно валидне изворе, сајтове, као и на допунску и приручну литературу која се може преузети с интернет страница.

3.6. Са тврдњом да је за писменост у 21. веку битно познавање основних језичких правила и правописа матерњег језика (в. Табела бр. 6) *углавном* се слаже 41%, а *потпуно* се слаже 45% анкетираних студената. С обзиром на укупне резултате истраживања, рекли бисмо да они који се *углавном* слажу (6, *i*) резерву задржавају зато што на уму имају и друге облике писмености, којима у будућности предвиђају већи удео у свакодневици. Запажамо да обе групе испитаника истичу важност ортографске норме, чиме показују да ће ова област имати круцијалан значај у бављењу позивом који су изабрали, те да ће јој, у складу с тим, посвећивати посебну пажњу.

Табела бр. 6 *О важности језичке и ортографске норме за писменост у XXI веку*

6. За писменост у 21. веку битно је познавање основних језичких правила и правописа матерњег језика.	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
а) Уопште се не слажем.	0	0	0
б) Углавном се не слажем.	3	1	4
в) Нисам сигуран / сигурна.	4	4	8
г) Углавном се слажем.	18	23	41
д) Потпуно се слажем.	17	28	45
БО	2	0	2
Укупно	44	56	100

3.7. Питање бр. 7 било је отвореног типа, а њим се од студената захтевало да укратко изложе своје предлоге о могућностима унапређивања наставе правописа на академском нивоу. Према мишљењу високошколаца, знање из области ортографије и језичке културе најбоље би се могло унапредити већим бројем часова (18%), додатним курсевима (15%) и увођењем правописа као посебног предмета на свим факултетима (14%) (в. Табела бр. 7). Будући да студенти Филолошког факултета у Београду на првој години основних студија изучавају правопис као посебан предмет, недостатак часова из ове области истицали су пре свега полазници Високе струковне школе, који се, према актуелном курикулуму, правописом баве само у оквиру једносеместралног предмета *Српски језик*.⁶ С друге стране, будући филолози лакше су запазили ортографску невичност осталих (дипломираних и недипломираних) високошколаца који би, као будући припадници интелектуалне елите, требало да буду препознати и као писмени људи, па зато – уз стручне компетенције – морају поседовати и узорно језичко умеће. Стога је, верујемо, управо из тих разлога 14% испитаника ФФ пледирало за увођење правописа као обавезног предмета на свим факултетима. Тек 7% испитаника издваја потребу за чешћим краћим вежбама (нпр. диктат) и тиме непосредно истиче слабости наставе језика и на нижим образовним нивоима.⁷ Разноликост и бројност одговора у категорији

⁶ *Књига предмета* Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов” (Вршац) доступна је на адреси: <<https://uskolavrsac.edu.rs/info/knjiga-predmeta-silabusi/>>, 23. 11. 2018.

⁷ Методичким препорукама везаним за усвајање и утврђивање знања из области ортографије редовно се сугерише континуитет кратких вежби, па већ и сама потреба испитаника за облицима рада који су типично школски открива да су они у средњошколској настави били релативно ретко примењивани; отуда долазе и интензивнија размишљања о алтернативним приступима, навођена у рубрици *Осмиш-*

Остало показује да их недостатак делотворних решења покреће на размишљање о наставним иновацијама, у чему видимо наду будућег школства. Мада таква размишљања могу, понекад неочекивано, водити и у погрешном правцу, као што је, на пример, уздање у развијеније читалачке навике (ВШВ 5%)⁸, нема сумње да је дијапазон идеја и предлога велик (31%), те да пред собом имамо инвентивне генерације младих стручњака који су спремни да своја знања и снагу уложе у изналагање креативнијих и занимљивијих приступа настави језика.

Табела бр. 7 *Могућности унапређивања наставе правописа*

7. Настава правописа на високим школама могла би се унапредити на следећи начин:	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
Већи број часова (правописа, језичке културе...)	5	13	18
Додатни (једносеместрални) курсеви правописа, језичке културе	12	3	15
Увођењем правописа као обавезног предмета на свим факултетима	14	0	14
Чешће краће вежбе (диктат и др.)	1	6	7
Читањем	0	5	5
Додатном литературом	0	5	5
Не мора, довољно је унапређена.	0	5	5
Остало	12	19	31
Укупно	44	56	100

3.8. Питањем бр. 8 од студената се тражило да укратко опишу шта би се догодило када бисмо се једног јутра сви пробудили као неписмени. Одговори су открили четири различита сценарија (в. Табела бр. 8):

ло.

8 Оваква тенденција је, разуме се, изузетно вредна и у време кризе читања добродошла. Ипак, неопходно је задржати критички однос према примени језичких стандарда у савременом издаваштву. Наиме, изузимајући квалитетна издања, брижне посленике речи и све случајеве савесног коректорско-лекторског рада, који су, нажалост, данас пре изузеци но правило, у условима савремене пролиферације језички небрижљиво обрађених текстова, ваља се суочити с актуелним стањем, тј. присуством понекад недопустиво великог броја правописних, стилских и других грешака у књигама, које, поред тога што кваре задовољство читања, осујећују могућност читалаца да се поуздају у нормативну коректност штива.

1. Више од трећине укупног броја испитаника (39%) својим одговорима предвиђа сценарио угрожености: немогућност комуникације (20%); угроженост друштва и културе (10%); угроженост свакодневице (9%), с тим што потоњу формулацију, због несумњивих каузалних веза, сматрамо тек варијететом прве. Илустративни су следећи одговори: *Дошло би до великих комуникацијских јазова. Библиотеке и мноштво књига би пропали. Не бисмо отишли на посао, у школу, наставио би саобраћајни колајс. Удавио би се човек који би, уместио у Црну Реку, скренуо у Црну реку.* При томе, студенти Филолошког факултета у Београду одсуство писмености сагледавају пре свега као угроженост комуникације (ФФ 14% : ВШВ 6%), у чему их прате колеге са струковних студија (ВШВ 9%; угрожавање свакодневице).
2. На другом месту по заступљености (26%) су одговори који доносе апокалиптичан сценарио: *Настао би крај свећа. Стао би свећ.* Смак свећа⁹, коме предност дају студенти струковних студија (ВШВ 20% : ФФ 6%).
3. Трећи сценарио назвали смо „сценариом обнове”. Од укупног броја одговора, 16% претпоставља рађање нове писмености: *Дошли би [нови] Ђурило и Мејодује, или би ојет Месојотамија измислила њаблице.* И овде су креативнији у одговорима и мање искључиви били будући наставници српског језика и књижевности (ФФ 10% : ВШВ 6%).
4. Помирљив, тј. егалистички сценарио ниско је заступљен (7%). Студенти Филолошког факултета су записали: *Ништа се не би догодило. Нейисменост би постала норма.* Одговора овога типа међу студентима Високе струковне школе није било, јер се они, очито, јаче ослањају на постојећу норму, док се њихове колеге, чак и у крајњем случају, уздају у рedefиницију норме.

Веома мали број испитаника није имао одговор на ово питање (8%), највероватније због тренутне индиспонираности у вези с неочекиваним изазовом.

---

⁹ Ова апокалиптична прогноза није у високој корелацији с комотношћу с којом се односимо према правопису, па ни према другим облицима писмености. Зашто је тако? На свесном нивоу зна се вредност правописа, али се он „узима здраво за готово”, правопис се поштује парцијално, приступ је често површан итд. Када се слика максимално изоштри (тј. када се покрене питање: Шта када не би постојала сва та правила која није лако у целости познавати и придржавати их се?), имамо синдром „падања у несвест” (што бива у функцији одбране). Заправо, ово питање подстиче одговор који открива свест о нужности постојања и поштовања норме: да правила нема, морали бисмо их створити. У томе препознајемо и суштину повезаност апокалиптичног и сценарија обнове.

Табела бр. 8 Типологија и процентуална заступљеност одговора на изазовно питање бр. 8:
Шта би се догодило када би се једној јутра сви пробудили као неписмени?

8. Шта би се догодило када бисмо се једног јутра сви пробудили као неписмени?	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
Сценарио угрожености: немогућност комуникације	14	6	20
Сценарио угрожености: угроженост друштва и културе	3	7	10
Сценарио угрожености: угроженост свакодневице	0	9	9
Апокалиптичан сценарио:	6	20	26
Сценарио обнове: рађање нове писмености	10	6	16
Помирљив / егалистички сценарио / равнодушност	7	0	7
Остало	0	4	4
БО	4	4	8
Укупно	44	56	100

3.9. Године 1965. Унеско је 8. септембар прогласио Међународним даном писмености са циљем да међународна заједница сваке године подсети на есенцијалан значај писмености и образовања на глобалном нивоу, истовремено упозоравајући на културолошке и цивилизацијске последице неписмености. Релативно низак број тачних одговора (57%) већином је дошао од стране студената струковних студија (ВШВ 45%), те показује низак ниво информисаности, који би се – само донекле – могао објаснити недоумицом у вези са датумом обележавања Међународног дана матерњег језика.¹⁰

Табела бр. 9 *Када се прославља Међународни дан писмености?*

9. Када се прославља Међународни дан писмености?	ФФ (%)	ВШВ (%)	Укупно (%)
а) 21. фебруара	14	3	17
б) 16. марта	7	4	11
в) 8. септембра	12	45	57
БО	11	4	15
Укупно	44	56	100

3.10. У завршном питању наведено је више типова писмености, а студентима је препуштено да се одреде за три форме писмености и да их – према властитим приоритетима – поређају сходно процени које су од њих (1) *данас најважније за сваког образованог човека*, (2) *зайостављене и/или пошцењене* и којима се (3) *придаје превелика важња*.¹¹

¹⁰ Године 1999. организација Уједињених нација за образовање, науку и културу УНЕСКО прогласила је 21. фебруар Међународним даном матерњег језика са циљем да се подигне свест о значају матерњег језика и мултилингвизма.

¹¹ Студенти су, дакле, имали могућност вишеструког, градивно спецификационог одговора, а више изабраних одговора требало је да поређају и према важности; зато су нумерички исходи – чак и када су цифарске вредности идентичне – у Табели бр. 10 дати према супремацији изабраних одговора на првом, другом и трећем месту у низу, чиме је обезбеђен висок степен тачности у представљању резултата.

Детаљна анализа одговора под 1. (в. Табела бр. 10; уп. графички приказ бр. 1) указује на то да правопис (А – 81 одговор), електронска (Ђ – 55) и читалачка писменост (Б – 51) имају примат, с тим што правопис убедљиво доминира (апострофиран је 81 пута, од тога 63 пута на 1. месту). Поред тога, испитаници се највећма слажу када је у питању електронска писменост, имајући, свакако, у виду оријентисаност младих генерација на писмену комуникацију путем средстава високе технологије, а најмање када је у питању читалачка писменост, за чији статус пледирају понајпре полазници ВШВ.

Према мишљењу студената, данас су запостављене и/или потцењене читалачка (Б – 47), научна (Г – 42), здравствена (Ж – 42) и функционална писменост (З – 37). Парадоксално, читалачка писменост, премда је убројана међу најважније за сваког образованог човека, истовремено се, према мишљењу испитаника, највише запоставља у 21. веку (в. Графички приказ 1). Ови подаци, међутим, нису противуречни, како на први поглед изгледа, већ указују на свест испитаника о опадању читалачких навика, чиме се потврђује и спремност студената да таквим изазовима у пракси одговоре адекватним мотивационим поступцима. Студенти Филолошког факултета сматрају да је запостављен и правопис (ФФ: А – 22), док су на крајнутост здравствене (ВШВ: Ж – 38) и функционалне писмености (ВШВ: З – 23) првенствено осетљиви студенти Високе струковне школе, очигледно имајући у виду добробит својих будућих штићеника.

Уопштено узевши, испитаници сматрају да се превелика важност придаје медијској (Д – 56), електронској (Ђ – 52) и финансијској писмености (Е – 39). Треба запазити да је електронска писменост, с једне стране, увршћена међу најважније писмености за сваког образованог човека новог доба, а да се, с друге стране, нашла међу писменостима којима се, према мишљењу студената, ипак придаје превелика пажња (в. Графички приказ 1). Узрок овоме видимо, пре свега, у недовољно доброј диференцијацији медијске и електронске писмености; прва је свакако важна за свакодневни живот појединца, јер медијске поруке увелико обликују свест, док електронска писменост омогућава делотворнију социјалну активност. Нема сумње да су ове компетенције тесно повезане, па је можда зато, али и због курикуларно условљених непознавања обеју писмености, преклапање противуречних одговора неочекивано велико. С друге стране, професионално опредељење студената струковних студија условило је виђење ортографских знања као прецењених (ВШВ: А – 20), највероватније стога што су та умења секундарна за децу предшколског узраста, на које је њихова пажња фокусирана.

Табела бр. 10 Компаративно и сумарно приказани одговори на питање бр. 10:

Приоритетни међу различитим формама писмености

10. У 21. веку говори се о различитим формама писмености. Поред елементарне писмености (способности читања, писања и рачунања), указује се на значај: А) правописа; Б) читалачке писмености; В) математичке писмености; Г) научне писмености; Д) медијске писмености; Ћ) електронске писмености; Е) финансијске писмености; Ж) здравствене писмености; З) функционалне писмености.	ФФ	ВШВ	Укупни резултати
1. Према приоритету, одредите се за три форме писмености које су, сходно Вашем мишљењу, данас најважније за сваког образованог човека:	А) 35 Б) 18 Ћ) 26	А) 46 Б) 33 Ћ) 29	А) 81 Б) 51 Ћ) 55
2. Које су од наведених форми писмености данас запостављене и/или потцењене?	А) 22 Б) 24 Г) 23 Ж) 14 З) 14	Б) 23 Г) 19 Ж) 28 З) 23	Б) 47 Г) 42 Ж) 42 З) 37
3. Којим формама писмености се придаје превелика важност?	Д) 25 Ћ) 29 Е) 20 Ж) 1	А) 20 Д) 31 Ћ) 23 Е) 19	Д) 56 Ћ) 52 Е) 39
4. Која форма (или форме) писмености није овде наведена, а према Вашем мишљењу је врло важна за живот савременог човека?	еколошка 6, дијалoшка 5, културна 4, енциклопедијска 1, административна 1, информатичка писменост 1. БО 26	дијалoшка 9, еколошка 6, културна 5, информатичка писменост 1. БО 35	дијалoшка 14, еколошка 12, културна писменост 9.

Имајући у виду све финију диференцијацију форми писмености, студентима је, опционо, остављена могућност да анкетно питање допуне формом (или формама) писмености која није наведена у примарном питању, и то уколико је, према њиховом мишљењу, важна за живот савременог човека. Но, више од половине анкетних није било спремно да ову могућност искористи (ФФ 26%, ВШВ 35%; Σ 61%). Ипак, било је и оних који су – увиђајући потребе савременог друштва – као значајне облике писмености у 21. веку, издвојили административну, дијалoшку, еколошку, енциклопедијску, информатичку и културну писменост (в. Табела бр. 10, 4). Апострофиран је, пре свега, значај дијалoшке писмености (комуникативна компетенција, ук. 28), а потом еколошке (24) и културне писмености (18, исп. Графички приказ бр. 1), чиме су студенти показали дубље и свестраније познавање потреба модерне наставе матерњег језика, као и савременог друштва у коме ће бити одгајане и васпитаване њима поверене генерације.

Графички приказ бр. 1.

Приоритетни међу различитим формама писмености

4. Закључак

Све већа очекивања савременог друштва доприносе ширењу концептосфере *писмености*. Ипак, ставови будућих наставника и васпитача показују стабилност основних, традиционално прихваћених параметара у схватању писмености новог доба (познавање и поштовање језичких стандарда), али уз нужно стицање обухватнијих и операбилнијих знања и умења, што подразумева умрежавање различитих компетенција неопходних за сналажење у многим животним и комуникативним ситуацијама. Анкета чија су питања смерала да концепт писмености испитају из различитих углова донела је резултате који су, снижавајући примарну дифузност овог појма, у први план истакли и прецизније мапирали најосетљивија поља академске наставе, али и слабости и потребе присутне на свим образовним нивоима. Истраживање је, сходно томе, показало да у високообразовним установама посебну пажњу треба посветити: (а) побољшању ефикасности наставних приступа намењених унапређивању знања из ортографије, функционалне и читалачке писмености, јер се непознавање језичке норме најбоље препознаје у комуникативним ситуацијама, (б) повећању броја часова предавања и вежби посвећених правопису, али и развоју различитих форми писмености (уп. научна, дијалогска, културна писменост), (в) инсистирању на примени релевантних језичких приручника и интензивнијем раду на осмишљању модела укључивања тих приручника у будућу наставну праксу, (г) развоју методичких приступа који би обезбедили паралелан развој стручних знања и умења њиховог преношења.

Охрабрује чињеница да већина анкетираних увиђа неопходност интензивнијег рада на описмењавању, истичући значај читања лепе књижевности, као и да велик број различитих предлога у вези с побољшањем наставних приступа

ортографској норми сведочи о креативности будућих стручњака.¹² Важно је напоменути и то да је наше истраживање дало значајне податке о ставовима и вредносним параметрима академаца, омогућивши увид у концептуалну мапу савремених форми писмености и њихове сложене, динамичке преплете, на којима ваља градити богатију методолошку подлогу са разноликијим и природнијим ситуативним поставкама (уп. комуникативна компетенција), кадрим да младима олакшају приступ компатибилним а једнако потребним знањима и компетенцијама, данас уобичајено сматраним неодвојивим делом мозаика „писмености новог доба”.

Литература

- Брборић, В. (2004). *Правопис српског језика у настави у пракси*. Београд: Филолошки факултет.
- Ђорђевић, И. (2015). *Орфографска норма у писменим задацима ученика средњих школа као указивач модерне наставе правописа* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Ђорђевић, И. (2016). The Orthographic Norm in Secondary School Students' Written Assignments. *Research in Pedagogy*, 6/1, 43–54.
- Књига предмета* Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов”, Вршац: <<https://uskolavrsac.edu.rs/info/knjiga-predmeta-silabusi/>>, 23. 11. 2018.
- Шипка, М. (2011). *Култура говора*. Нови Сад: Прометеј.

Dragana D. Veljković Stanković, Ivana Đorđević

THE LITERACY OF NEW AGE FROM THE STANDPOINT OF FUTURE EDUCATORS AND TEACHERS

Summary: In this paper we present the research of the conceptosphere of *literacy* based upon the survey of a hundred students from Belgrade and Vršac which enabled the insight into a conceptual map of modern forms of literacy and their complex, dynamic interlaces, and also indicated to actual needs of university literacy teaching such as: (a) creating a richer methodology of academic language teaching in accordance with the requirements of modern society in order to achieve improvement of knowledge on orthography, functional, reading and some other forms of literacy; (b) creating, applying and developing such methodical approaches that are able to give more operable knowledges and skills through a parallel development of various competences important for the progress of an individual in modern society as well as for a high competence of students for educating younger generations.

Key words: modern literacy, orthography, Serbian language teaching, conceptual metaphor

---

¹² Да ће њихове снаге, без сумње, бити усмерене на очување и побољшање правописних знања и умења јасно показују и одговори на питање 8, јер концепти који се налазе у основи трију доминантних сценарија (в. 3.8) потврђују изразиту приврженост будућем позиву и неговању матерњег језика.